

ULLVI

Rönnäs fjärding, Leksands socken

Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Antagen av samhällsbyggnadsutskottet 2021-05-27

ULLVI

Rönnäs fjärding, Leksands socken
Leksands kulturmiljöprogram

Författare

Kristoffer Ärnback

Redaktion

Lars Jönses och Kristoffer Ärnback

Omslag: Ullvi på Vändattbergets sluttning, med det stora och öppna odlingslandskapet i förgrunden.

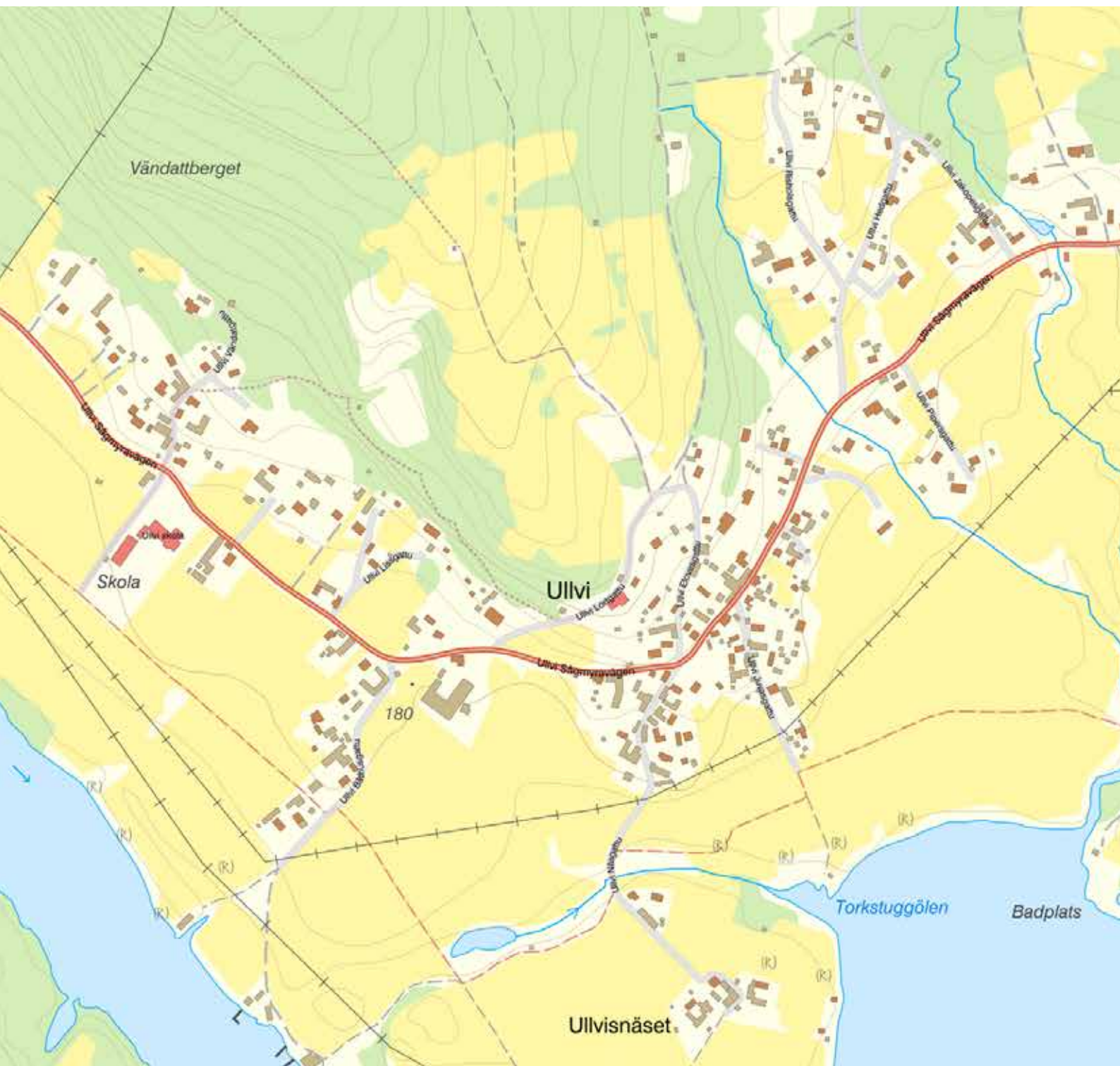
Fotografier och illustrationer: Om inget annat anges, Kristoffer Årnbäck, Dalarnas museum. Om inget annat anges härstammar rapportens kartor från Lantmäteriets tjänster *Historiska kartor* samt *Kartor, flygbilder och ortnamn*. Kartorna används i rapporten under Dalarnas museums avtalsnummer: ©Lantmäteriet I2014/00618

© Dalarnas museum 2021

ISSN:

Innehåll

Beskrivning	7
Historik	7
Riksintresse för kulturmiljövården	7
Översiktling placering och topografi	7
Bytyp	7
Förhållande mellan landskap och bebyggelse	7
Bebyggelsens huvuddrag	10
Utmärkande detaljer	14
Värden	16
Platsnamn	16
Odlingsmarkens betydelse i det äldre bondesamhället	16
Bystruktur	16
Bisysslor	18
Flyttade byar	19
Bystruktur	20
Timmerhuskulturen och månghussystemet	21
Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse	23
Kringbyggdhet	24
Nationalromantik och turismen i Leksand	26
Bymagasin	27
Värdekarta	31
Vad är ett kulturmiljöprogram?	32

Ullvi med hästskoform kring Vändattbergets sydspets. Byn består av flera löst sammanhängande klungor som alla utom Ullvisnäset är belägna nära den genomlöpande Sägmyravägen.

Beskrivning

HISTORIK: Ullvi ligger i Rönnäs fjärding i Leksands socken. Ullvi förekommer i skrift 1450 och är ett namn med hög ålder. Namnet berättar om *Ull*, »en av de gudomar som dyrkades inom svearnas vegetationskult« (Bergfors, 2001, s. 51). Byn torde vara en av de äldsta i Leksand. Bebyggelsen har tidigare legat nere vid älven. Vid storskiftet kring 1820 fanns 53 gårdar i byn. Byn ligger i Leksands kommun, som ursprungligen bildades som Leksands landskommun 1863. År 1971 ombildades landskommunen till Leksands kommun. År 1974 uppgick Siljansnäs och Åls kommuner i Leksands kommun.

RIKSINTRESSE FÖR KULTURMILJÖVÅRDEN: W 29 47 Dalälvsbyarna, Leksand.

ÖVERSIKTLIG PLACERING OCH TOPOGRAFI: Ullvi är en utdragen by i fem delar som löper längs med Tibbleberget-Vändattbergets södra spets. Byn är belägen i Leksands östra del, strax sydöst om Noret. I öster avskiljs Ullvi från Hälla av Österängsbäcken, som genomskär landskapet från nord till syd. I väster avtar byn mot öppna odlingsmarker, bortom vilka Tibble tar vid. Vändattberget i norr är delvis skogigt, delvis bestående av odlingsmark som ännu idag hävdas. I söder finns ett stort och öppet odlingslandskap delvis beläget på en udde i Österdalälven (Ullvinäset). Udden omsluts av avundskroken, en östligt löpande meanderslinga i älven. Landsvägen mellan Sägmyra och Noret passerar genom byn.

BYTYP: Ullvi är en utdragen klungby med fem bydelar spridda i en hästskoform kring Tibbleberget-Vändattbergets södra spets och i odlingslandskapet mot söder. Längst i öster finns bydelen Heden, som avskiljs från Hälla av Österängsbäcken. Heden är en relativt glest bebyggd byklunga utspridd i en flack sydslutning. Sydväst om Heden finns Ullvis bykärna – en mycket tät bebyggd och förhållandevis utbredd byklunga belägen en brant backe kring fem byvägar, varav fyra sammanstrålar i en majstångsplats. Söder om bykärnan finns Ullvinäset som består av liten klunga om tre äldre kringbyggda gårdar och en ensamgård sannolikt tillkommen under 1920-talet. Ytterligare västerut finns Gammalullvi, en bitvis tät men liten byklunga belägen söder om Sägmyravägen i det öppna odlingslandskapet. Gammalullvi är beläget längs vägen mot byns båthus. Vändatt är en gles och utspridd bydel som innefattar en mängd både nyare och äldre gårdar belägna mellan Sägmyravägen och Vändattberget, samt en tätare byklunga kring en stickväg på motsatt sida om den nuvarande byskolan.

FÖRHÅLLANDE MELLAN LANDSKAP OCH BEBYGGELSE: En överhängande del av bebyggelsen i Ullvi återfinns i sluttningslägen intill Vändattberget. Till följd av detta förekommer ofta att husen har höga socklar som överbryggar höjdskillnader. I det trånga bygatusystemet i Ullvis bykärna är sluttningsläget särskilt märkbart, då många vägbanor är belägna högt i förhållande till närliggande hus. Högst upp i bykärnan finns dessutom flera storslagna nationalromantiska sommarnöjen och villor som framträder monumentala i den branta terrängen.

Vid byvägen som löper genom huvudbyklungan är bebyggelsen särskilt tät. Vissa gårdar är belägna mycket nära gatulinjen. Ullvi 46:13.

Kringbyggd gård med flera äldre timmerhus där gamla detaljer fortfarande delvis finns bevarade. Detaljutformningen präglas av enkelhet. Ullvi 12:5.

Gavelhärbren på olika platser i Gammelullvi. Gavelhärbren är de vanligast förekommande formerna på härbren i Ullvi och Dalälvsbyarna. Ullvi 28:6 och Ullvi 44:8.

Gård med moderniserad äldre salsbyggnad som även är reveterad (putsad) invid ett äldre bostadshus med synligt timmer. Ullvi 10:16 och Ullvi 27:2.

Sommarnöje av ombyggt härbre i sluttningarna norr om Heden. Ullvi 5:11.

Sommarnöje i backen ovanför huvudbyklungan. Byggnaden är sannolikt delvis förändrad genom tillbyggnad åt väster under 1900-talet senare hälft. Ullvi 14:11.

Ullvi och Vändattberget erbjuder överlag storslagna utsikter mot omgivningen, och särskilt mot Ullvinäset och Häradsbygdens byar på andra sidan älven.

Det förekommer stora ytor med hävdad öppen odlingsmark på de förhållandevis rika sedimentjordar som finns nära Österdalälven söder om byn, samt på Ullvinäset. Landskapet genomskärs endast av enstaka ängslador, vägar och diken samt ett fåtal skogsdungar. Ullvinäset avskiljs från bykärnan av en bågformad sänka som möjligen utgör en äldre flodbädd för älven. Utöver det stora och öppna odlingslandskapet i söder finns även småbrutna odlingsmarker bland bebyggelsens i bydelen Heden samt ovanpå Vändattberget. Den småbrutna odlingsmarken är ofta kuperad och innefattar fler avbrott i form av odlingsrösen, träddungar, buskage och liknande barriärer. Dessa odlingsytor är dessutom ofta små och spridda.

BEBYGGELSENS HUVUDDRAG: Bebyggelsen i Ullvi skiftar något mellan de olika bydelarna. I norra och östra delen av Heden finns en klunga med välbevarade och helt eller delvis kringbyggda gårdar samt ett fåtal små fritidshus från 1900-talet. Söderut, kring Sågmyravägen finns en mängd friliggande faluröda en- till 1 och ½-plansvillor uppförda under olika delar av 1900-talet, vissa så sent som tidigt 2000-tal.

I bykärnan finns flera ålderdomliga kringbyggda gårdar med intakt fyrkantssystem, där månghussystemet i hög grad ännu är intakt. Välbevarade äldre bostadshus i form av äldre parstugor och enkelstugor med orörda äldre detaljer finns emellertid enbart på ett fåtal gårdar. På vissa gårdar har även ålderdomliga ekonomibyggnader förändrats. Bebyggelsen är bitvis mycket tät och med mycket små avstånd mellan gårdarna. Vissa byggnader står helt i gatulinjen

längs de smala bygatorna. Den äldre bebyggelsen är i huvudsak belägen kring Sågmyravägen och söder om denna. I sluttningen mot Vändattberget i norr finns flera både stora och små nationalromantiska sommarnöjen. Det finns även enstaka modernistiska timmervillor, som dock anpassats tydligt till den äldre bebyggelsen genom exempelvis form och detaljutformning.

På Ullvinäset finns tre äldre kringbyggda gårdar varav två fortfarande är helt kringbyggda. Gårdarna är belägna på en liten delvis skogbevuxen höjd i det annars öppna odlingslandskapet. Det finns även en ensligt belägen gård åt norr som är sannolikt tillkommen under 1920-talet. I odlingslandskapet kring byklungan finns flera ängslador i timmer varav vissa sannolikt har hög ålder.

Gammalullvi utgörs av den bebyggelse som är belägen mellan Sågmyravägen och båthusen, i byns västra del. Bydelen innefattar ett antal kringbyggda gårdar med byggnader företrädesvis uppförda under senare delen av 1800-talet och 1900-talet. Många gårdar i klungan har kompletterats med nya större bostadshus under 1900-talet, detta till trots har äldre bostadshus sparats på gårdstunen i minst två fall. Bydelen innefattar även några ålderdomliga ekonomibyggnader i timmer så som portlider, trösklogar och en mångfald av kortsideshärbren. I söder står ekonomibyggnaderna mycket tätt.

I byklungan Vändatt finns både äldre kringbyggda gårdar med timmerhus och månghussystem samt nyare bebyggelse i form av fritidshus och friliggande småhus från 1900-talet. Gårdarna i Vändatt är förhållandevis glest placerade, bortsett från i bykärnan som är belägen kring stickgatan motsatt Ullvis byskola. Utmärkande för bydelen är den innefattar ett par ljusa reveterade (putsade) hus.

Tät och omfattande bebyggelse kännetecknar de äldre gårdarna i byn. Nästan alla äldre byggnader är rödfärgade eller ofärgade och har en långsmal form med sadeltak, samt är byggda i trä. Ullvi 12:5.

Two bostadshus i lägmäld stil sannolikt uppförda eller moderniserade under 1900-talets första hälft. Ullvi 14:20.

Storslaget nationalromantiskt sommarnöje från tidigt 1900-tal med tillhörande påkostad trädgård i byns norra del. Sommarnöjet uppfördes av generaltulldirektören Henrik Themptander. Ullvi 46:12.

1900-talets bebyggelse har anpassats till byns äldre karaktär genom exempelvis röd locklistpanel och enkel utformning på detaljer. Ullvi 28:6.

Framträdande sommarnöje uppfört av professor Emerik Stenberg i backen ovanför Ullvis huvudbyklunga. Ullvi 48:8.

Nästan alla byggnader i Ullvi är byggda helt i trä och byggnader som är äldre än 1930 är i regel knuttimrade. Den äldre bebyggelsen präglas av en påtaglig enkelhet beträffande detaljutformning och färgsättning. Rödfärgen är mycket utpräglad och kontrasteras enbart av enstaka vita detaljer, främst på bostadshus och då främst på vindskivor och fönster (karm, båge och foder). Bostadshus med panel eller knutlådor kan även ha vitmålade knutar, men detta förekommer i regel inte på hus med blottlagd timmerstomme. Fönstren på äldre hus är i regel spröjsade tvåluftsfönster i trä med mittpost och sex svagt liggande eller stående rutor. På vissa byggnader förekommer blyspröjsade fönster, men då oftast på övervåningar och i gavellägen. Dessa fönster är vanligen äldre än fönster med träspröjs. Fönsteromfattningar på äldre hus är enkla och vitmålade. På vissa hus förekommer profilerade fönsteröverstycken. Nästan alla byggnader är långsmala och har flacka sadeltak med en- eller tvåkupig tegeltäckning. Skorstenar på äldre hus är i regel byggda i tegel med en smal, enkel utformning.

Företrädesvis i Heden och Vändatt finns inslag av ensamliggande fritidshus och bostadshus från 1900-talet. Dessa byggnader är oftast uppförda med en lågmäld faluröd karaktär som återknyter till den äldre bebyggelsens generella karaktär, exempelvis genom att byggnaderna är inklädda i faluröd locklistpanel, är uppförda i timmer eller har spröjsade träfönster. Även om det finns många välbevarade äldre bostadshus i Ullvi förekommer det även att gamla bostadshus ombyggs och renoverats under 1900-talets senare del. Bland annat har det förekommit fönsterbyten, tillbyggnader av takkupor och tilläggsisolering.

På Vändattbergets sluttning finns flera nationalromantiska sommarnöjen; ovanför bykärnan finns tre som är stora som villor. Ett av husen uppfördes av konstnären Emerik Stenberg 1902, och de andra av släkterna Themptanders och Hazelius. Dessa byggnader har en egen karaktär som både samstämmer med och avviker från den generella bebyggelsekaraktären i byn. Det förekommer även mindre sommarnöjen som inretts i härbren, samt små stugor. Vanliga och utmärkande detaljer på de nationalromantiska byggnaderna är mörktjärade eller faluröda timmerfasader, småspröjsade- och blyspröjsade fönster, kronskorstenar och »Dalaromantiska« detaljer så som utsmyckade farstukvisitar med dalpilar eller rosmålningsmotiv. Två av byggnaderna är uppförda med avvikande valmade och brutna tak och i storlekar som närmast minner om äldre högreståndsarkitektur, vilket inte förekommit i Dalälvsbyarna historiskt.

GEMENSAMMA ANLÄGGNINGAR: I ett trevägskors norr om Heden finns ett timrat bymagasin som flyttades till platsen 1862. I byn finns också en bystuga och ett större skolhus för Ullvi och grannbyarna uppförda 1913 respektive 1919. Bystugan är uppförd i nationalromantisk stil med brant takfall och små spröjsade fönster. Skolbyggnaden karaktäriseras av sitt stora valmade och brutna tak. Båda byggnaderna har genomgått flera exteriöra förändringar sedan de uppfördes, bland annat i form av fönster- och dörrbyten.

Sommarnöje med högkvalitativ detaljutformning. Byggnaden har exempelvis blyspröjsade fönster och en enkelt utformad farstukvist. Ullvi 48:8.

Länga med timrad tröskloge och portlider. Ovanligt många äldre gårdar i Ullvi är fortfarande fyrkantbyggda och sluter sig mot omgivningen. Ullvi 14:29.

Det ovanligt stora och framträdande bymagasinet öster om bydelen Heden. Ullvi S:4.

Värden

Nedan beskrivs de värden som byarna bedöms besitta. I detta kulturmiljöprogram beskrivs kulturhistoriska och estetiska värden. Alla värden förklaras i sitt sammanhang, men utefter en förutbestämd grundmall som är lika för varje by.

Platsnamn

Platsnamn är ofta gamla, och med betydelser som är sprungna ur, eller anknytta till platsens specifika historia. Att beakta god ortnamnsed är lagstadgat enligt kulturmiljölagen.

Värden/var varsam med

- Platsnamnet Ullvi.
- De olika bydelarnas namn; Vändatt, Gammalullvi, Ullvinäset, byn och Heden.

Odlingsmarkens betydelse i det äldre bondesamhället

Byarna som helhet, i synnerhet med avseende på bebyggelsens utbredning och samspelet mellan bebyggelse och odlingsmark kan berätta en mångfald av berättelser om livet i Dalarna och Leksand innan industrisamhällets genombrott på landsbygden. I det äldre bondesamhället, här menat som det av jordägande bönder dominerade samhälle som föregick industrisamhället på många platser i Dalarna, uppdelades av tradition såväl jord som byggnader mellan alla syskon i en syskonskara vid arvskitte. I Leksand och Övre Dalarna var de flesta därför småbrukare med egen gård och egen jord, något som är annorlunda gentemot många andra delar av Sverige, där en mindre andel av befolkningen faktiskt ägde jord. När befolkningen ökade, särskilt från och med 1700-talet, splittrades odlingsmarken i komplexa ägofigurer. Något som på sikt ledde till ett jordbruk med minskade marginaler och större känslighet för missväxt. Detta tvingade delar av befolkningen på arbetsvandringar med bisysslor, och gav upphov till bland annat ett utpräglat fåbodbruk. Den odlingsmark som fanns var livsviktig ekonomiskt, men även av stor social betydelse. Att ärva och äga jord ansågs mycket viktigt, och medförde viktiga demokratiska rättigheter och möjligheter, bland annat till att bedriva fåbodbruk och att ha rösträtt i sockenstämman.

Det finns specifika företeelser i landskapet i och kring byn som berättar om det äldre bondesamhället. Djurhållningen var förr en förutsättning för livsuppehållet. Hur många djur man kunde hålla berodde på tillgången av bete och vinterfoder. Antalet djur styrde i sin tur, före konstgödningens tid, hur stor åkerareal man kunde hålla. Det rådde därför stor konkurrens om slätter och bete och i stort sett all tillgänglig gräsmark utnyttjades för slätter medan sämre mark brukades till bete. Hackslogar kallades de stenslätter som inte var lämpliga att odla upp men som ändå gav tillräckligt så det var värt

att slå. Förbättring av slättermarkerna utfördes i den mån det var möjligt och man kan se spår av stenröjning. Den årliga slättern skapade en mager mark som sällan eller aldrig fick tillskott av gödning och därmed gavs förutsättningar för en stor mångfald av växter, insekter och svamp. Varje liten rest av denna naturtyp är värd att förvalta då de ofta hyser hotade arter.

Idag har slättermarken till stor del växt igen och en liten del har röjts upp till åker. I det som tidigare var öppen mark, åker och äng kan man idag ändå finna spåren av odlarmödan i form av rösen, åkerkanter, beskurna träd men även i själva artsammansättningen. I och runt byarna fanns förr stora arealer slättermark men med dagens jordbruk är de nästan helt försvunna. De som finns kvar är därför värdefulla att värna.

Odlingslandskapet invid Dalälven är rikt, stort och öppet. På bilden syns bebyggelse på Ullvinäset, några ängslador och på andra sidan Österdalälven Ytteråkerö. Gårdarna på Ullvisnäset är fortfarande i hög grad fyrkantsbyggda.

För att dryga ut vinterfodret till djuren repades löven av träd eller så skars riset av från träd som rönn, sälg och björk. För att underlätta för löv- och risskörd beskars träden, hamlades, på den höjd som var lämplig. Lövfoderträden har kunnat bli mycket grova och gamla och är hemvist för en mångfald av arter. De kan kännas igen genom sin speciella form där grenarna ofta kapades mer än två meter över mark dit djuren inte nådde och det finns en tydlig hamlingszon med grenskott och knölar på stam och huvudgrenar.

Det var inte ovanligt att man planterade vådräd på gårdarna. Det var ofta ädellövträd, som lönn, lind, alm, ek eller ask. Vårdräden skulle i äldre folketro beskydda gårdens invånare men kan även ha planterats för att exempelvis markera ett barns födelse.

Om fruktträd vårdas på rätt sätt kan de bli gamla och de kan vara värdefulla karaktärsskapare på gårdarna. Alléer, som kan vara enkelradiga eller dubbelradiga, förknippas ofta med högreståndsmiljöer, vilket det är knappt med i Leksands bymiljöer, men de kan även ha planterats längs vägarna för att ge vindskydd och skugga. De kan också ha använts för lövtäkt.

Odlingslandskapen söder om Ullvi bär i huvudsak en stor och öppen karaktär. I norr finns områden med småbruten odlingsmark i höjdläge. På Vändattberget norr om byn finns exempelvis en byallmänning som kallas Kårbacka. Området sträcker sig från bystugan till Sturgrop, och har innefattat kålgårdar samt betesmark för får och getter. Idag finns i området flera gropar som utgör rester av källare eller »stukor«, där kål och rotsaker som odlats på platsen förvarats. Platsen har också varit en viktig samlingspunkt i byn där olika sociala tillställningar anordnats genom tiden. Kvarvarande spår efter odlingar och livsmedelsförvaring kan berätta om jordbruket i byn i äldre tider och är därför värdefulla. Den stora och öppna landskapskaraktären är värdefull eftersom den erbjuder en historisk kontext till den omfattande, täta och utbredda bebyggelsen i Hälla. Jordbruket på de förhållandevis rika sedimentjordarna närmast Dalälven möjliggjorde nämligen att byarna där kunde växa sig stora jämfört med byar på magrare jord, så som Hisvåla-Grytberg och Hästberg. De öppna odlingslandskapen förstärker också byarnas estetiska värden genom att bidra med öppna ytor, siktlinjer och rumslighet. Det småbrutna odlingslandskapet i norr synliggör tydligare än i söder de små ägoytor som kännetecknat jordbruket i Leksand i äldre tider. Spår av små ägoytor är mycket värdefulla för förståelsen av livsvillkoren i det äldre bondesamhällets Leksand.

Värden/var varsam med:

- De stora och öppna hävdade odlingslandskapen mellan byn och Österdalälven.
- De små och kuperade odlingsytor som finns norr om byn. Särskilt värdefulla element i landskapskaraktären är de odlingsrösen, träd och buskridåer som bryter genom landskapet.
- Spår efter odlingsverksamhet i Kårbacka.

Bisysslor

I Ullvi förekom minst fyra kända dalmålare – Jufwas Anders Ersson (1757-1834), Back Olof Andersson (1767-1820) och Snarf Anders Andersson (1795-1850). Eftersom inventeringen som föranlett detta kulturmiljöprogram inte berört interiörer vet vi inte om det finns några Dalmålningar bevarade i Ullvi. Eventuella spår av dessa målare är dock mycket värdefulla eftersom de kan berätta mycket om dalmålningarnas historia. Dalmålningar utfördes ofta för att dekorera möbler och väggar inuti husen i Dalarnas äldre bondesamhälle. De flesta är gjorda mellan 1770 och 1870. Många bostadshus i Dalarna var i äldre tider parstugor: långsmala hus med två »stugor« som flankerade ett mittparti med farstukvist och en liten kammare. Den ena stugan var ett köksrum, där hela familjen också levde, sov och åt. Den andra stugan – anderstugan – användes vid högtider som bröllop och fester. Resterande delar av året användes rummet för att förvara kläder och andra dyrbara saker. Äldre väggfasta dalmålningar finns oftast i anderstugor. Där kunde de ömtåliga målningarna finnas utan att förstöras av rök eller vardags slitage. Dalmålningar tillkom ofta i samband med bröllop, vilket betraktades som en stor högtid i Övre Dalarna. Själva motiven varierar stort. Blommorna idag kommit att benämnas som »Kurbits«, kallade dalmålarna själva rakt och enkelt för rosor, som var den gemene benämningen på blommor i Övre Dalarna i äldre tider.

I Ullvi har det också förekommit sågbladssmide som bisyssla, och byn innefattade kring 1800-talets mitt fanns minst fem sågbladssmeder. I byn finns några bevarade äldre smedjor som sannolikt nyttjats vid sågbladssmide. Eftersom byggnaderna är anknutna till en bisyssla som varit viktig i Ullvi är de särskilt värdefulla.

Värden/var varsam med:

- Spår efter dalmåleriverksamhet – interiöra kvarvarande dalmålningar, verkstäder, gårdsnamn anknutna till ovannämnda Dalmålare.
- Kvarvarande äldre smedjor där sågbladssmide förekommit historiskt.

Flyttade byar

De flesta av Dalälvsbyarna var ursprungligen belägna nära älven, för att senare flytta upp mot mer höglänt mark. Anledningarna till en flytt kunde exempelvis vara att byn ursprungligen låg på mark som bättre lämpades till att odla när befolkningen ökade. Byar kan även ha flyttat succesivt över lång tid, exempelvis genom att nya gårdar efter generationsskiftet anlagts på avlägsna platser som senare förtätats i samband med arvsskiftet. Ytterligare en anläggning till flytt kan ha varit problem med översvämningar vid vårflooder, och att strandlinjen eroderats över tid. Byn Utby i Häradsbygden försvann under slutet av 1700-talet, möjligen på grund av underminering av strandbrinken där byn låg. Gårdarna flyttades sedan succesivt till andra närbelägna byar. Bytomten där Utby låg finns kvar idag, men har delvis rämnat ner i älven.

Ullvi har sannolikt flyttats i omgångar från lägen vid älvstranden till sin nuvarande placering längs Vändattberget fot. I Byar och fäbodlar i Leksands kommun framhålls en plats nära båthusen samt Ullvinäset som platser där delar av den nuvarande byn ursprungligen kan ha legat. Kunskapen om att byn är flyttad är värdefull eftersom den ger en kontext till byns nuvarande utbredning i landskapet.

Värden/var varsam med:

- Tomtmark nära älven som bär spår av äldre bebyggelse, exempelvis genom lämningar.
- Byklungorna Gammalullvi och Ullvinäset kan genom gårdar och lägen uppvisa spår av en succesiv flytt från strandlinjen mot högre terräng, och är därför värdefulla.

Bystruktur

Bebyggelsens tillkomst och utveckling hänger samman med hur landskapets resurser kunde nyttjas. Just jordbruksmarken dikterade ofta hur gårdarna placerades i byn. Historiskt placerades många gårdar antingen i skogsbyn eller på karga höjdlägen mitt i odlingslandskapet. Detta beror på att sådana platser inte var lika användbara som odlingsmark. Gårdarnas placering i landskapet konstituerade sedan framväxten och utvecklingen av bynstrukturens karaktär. Att den ålderdomliga karaktären med täta och dynamiskt framvuxna byar levte kvar så tydligt i Leksand beror på att 1700- och 1800-talens skiftesreformer påverkade byarna annorlunda här, än i övriga Sverige. Ullvis karaktär av klungby med flera bydelar som sprider ut sig som ett pärlband längs Vändattbergets fot är värdefull eftersom den är karaktäristisk och typisk för Leksand och Övre Dalarna. De organiskt framvuxna och bitvis mycket täta bymiljöerna, särskilt i bykärnan, är dessutom trivsamma och vackra att vistas i. Att en stor del av bebyggelsen är belägen i sluttningsläge utanför odlingslandskapet är också karaktäristiskt och intressant.

Värden/var varsam med:

- Ullvis befintliga karaktär med fem tätt bebyggda bydelar varav en stor del av bebyggelsen är belägen i sluttningsläge.
- Områden, korsningar och gaturum i byn där gårdarna och husen står mycket tätt intill varandra.

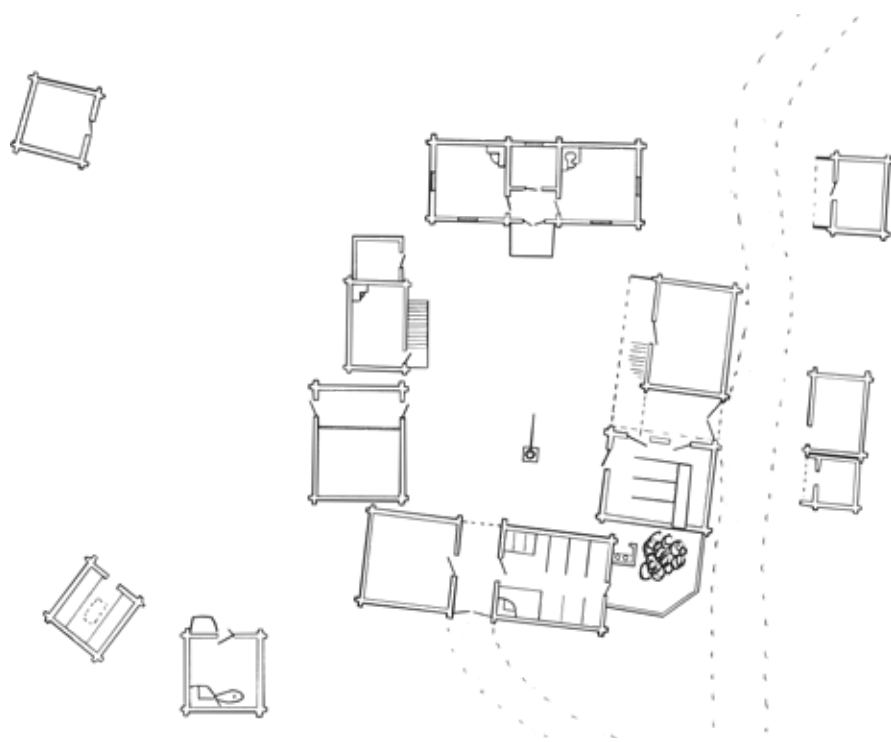
*Tät och sluten bebyggelse
i Ullvi-Heden. Ullvi
14:29.*

*De flesta husen i Ullvi är
långsmala och har sadel-
tak. Utsikt över huvud-
byklungan mot älvland-
skapet. Ullvi 38:7.*

Enkelstuga med äldre blyspröjsade fönster, en särskilt värdefull detalj. Ullvi 14:28.

Kringbyggd gård med ålderdomliga timmerhus. längst upp från vänster: hölada, parstuga (bostadshus), långsideshärbre, källarstuga, loftbyggnad med portlider, vagnsbod sammanbyggd med kortsideshärbre, tröskloge, brunn, stall, torkhus, smedja, lada och fähus med portlider och dyngstad.

Timmerhuskulturen och månghussystemet

Från medeltiden och fram till 1900-talet knuttimrades de flesta byggnaderna i Övre Dalarna. Det finns fortfarande många gamla timmerhus bevarade i byarna. I Ullvi är många hus knuttimrade och uppförda under 1700-talet och framåt. De flesta bostadshusen i byn är sannolikt uppförda under 1800-talet eller under 1900-talets första hälft. Timmerhuskulturen präglas av månghussystemet. Istället för att bygga få och stora byggnader uppfördes många små och funktionsspecifika timmerbyggnader. Det fanns många sociala och praktiska fördelar med detta. De små byggnaderna var lätta att dela upp och flytta vid arvskifte. Råvaran fanns tillgänglig i överflöd. De flesta timmerhusen kan uppdelas i kategorierna bostadshus, djurhus, förvaringshus och verkshus. Timmerhusen i Leksand och Övre Dalarna kännetecknas av utformningsmässig enkelhet, högkvalitativt virke och mycket gott hantverkutförande. De flesta husen byggdes av bönder efter gårdens behov, och med tiden utvecklades stor skicklighet i byggandet. Den stora skickligheten ledde till att timringskonsten också utvecklades till en viktig inkomstkälla för de »träkloka« Leksandsbor som begav sig på utsocknes arbetsvandringar. De ålderdomliga timmerhusen är idag en omistlig beståndsdel i vad som gör Leksands byar till speciella och trivsamma livsmiljöer. Här syns det att människor levt under mycket lång tid. Timmerhusen är byggda med omsorg i en lokal tradition som utvecklats och använts under flera hundra år, fram tills industrialismens intåg, mot 1800-talets slut och kring sekelskiftet år 1900. Utmärkande för Ullvi är att många gårdar fortfarande är kringbyggda med äldre timrade ekonomibyggnader. Den stora mängden ålderdomliga hus kan berätta mycket om livet i Leksand och Övre Dalarna i äldre tider, samt timmerhuskulturens utbredning historiskt. Vissa gårdar har också välbevarade äldre bostadshus i form av enkelstugor och parstugor. Många sådana byggnader har dessvärre på senare tid ombyggt och renoverats så att de genom tilläggsisolering, utbyggnader, fönsterbyten och dörrbyten förlorat sin ålderdomliga och hantverksmässigt fulländade karaktär. De hus som fortfarande är välbevarade är särskilt värdefulla eftersom dessa byggnader på ett mer pedagogiskt vis kan användas för att berätta om och förstå den äldre timmerhuskulturen. Husen är dessutom ofta mycket vackra, och med höga hantverksmässiga kvaliteter som bidrar till att göra hela byn trivsam och intressant att vistas och bo i.

Värden/var varsam med:

- Att husen är byggda i trä eller knuttimrade, samt att de äldre husen ofta har en genomgående enkel karaktär utan onödiga utsmyckningar.
- Välbevarade bostadshus från innan 1930 i form av enkelstugor, sidokammarstugor, parstugor och korsplanshus. Några särskilt nämnda exempel finns på fastigheterna Ullvi 14:28, Ullvi 7:10, Ullvi 5:23, Ullvi 46:13, Ullvi 11:2, Ullvi 12:5, Ullvi 15:1, Ullvi 36:9 och

Enkelstuga

Parstuga

Sidokammarstuga

Naturligt grånad gård med mycket höga kulturvärden i huvudbyklungan. Ullvi 11:2.

På den ovannämnda gården finns förutom ett ålderdomligt bostadshus bland annat en äldre källarstuga och ett ålderdomligt fåjs (fåhus) i en våning med dass. Ullvi 11:2.

Kringbyggd gård invid Sägmyravägen. Ullvi 5:23.

Ullvi 27:2. Värdebärande egenskaper är byggnadernas: befintliga timmerstommar; långsmala eller rektangulära form; blottlagda timmerstommar; befintliga stående locklistpaneler och liggande spontpaneler i trä; befintlig fönstersättning; befintliga fönsterkarmar; befintliga fönsterbågar i trä med fasta spröjs av trä eller bly tillkomna innan 1950; befintliga fönsterrutor tillkomna innan 1950; profilerade fönsteröverstycken; dekorativa gavelfönster; befintliga dörrar och farstukvistar; lövsågade eller profilsågade detaljer på farstukvistar; dekorerade taktassar; grundmurar med synlig natursten. Stommen och formen på alla de bostadshus som uppförts innan 1930 men därefter väsentligen förändrats är värdefulla.

- Samtliga knuttimrade ekonomibyggnader – djurhus, förvaringshus och verkshus uppförda innan 1930. Äldre knuttimrade ekonomibyggnader är en omistlig beståndsdel i byarnas karaktär och bör inte flyttas, rivas eller väsentligen förändras. Särskilt värdefulla exempel på gårdar där ålderdomliga ekonomibyggnader finns är Ullvi 14:29, Ullvi 5:23, Ullvi 29:11, Ullvi 38:7, Ullvi 11:2, Ullvi 12:5 och Ullvi 10:16.

Låg, tät och ofärgad eller faluröd bebyggelse

Även om de äldre husen i Leksand är unika och i sina detaljer bär många olikheter som gör varje gård speciell, finns flera gemensamma nämnare som starkt påverkar bebyggelsens karaktär. Ofta framträder bebyggelsen som ett gytter av tätt placerade röda hus med likartad storlek och form. Det är denna karaktär som kanske starkast kännetecknar byarna, och de aspekter av bebyggelsen som bidrar till denna karaktär är därför särskilt värdefulla. Nästan alla hus i de äldre byklungorna är låga - sällan högre än två hela våningar. Många byggnader har dessutom en långsmal form eller bildar tillsammans långsmala längor som ingår i olika kringbyggda former. De flesta byggnaderna har också sadeltak med tegeltäckning. Att de flesta husen är färgade med falu rödfärg eller omålade i trä är också mycket viktigt för byarnas generella karaktär. Den faluröda färgen har dessutom historisk betydelse, då den präglar byarna i Övre Dalarna och Leksand sedan åtminstone 1800-talets senare hälft. Beträffande vita detaljer i form av exempelvis fönster, fönsterfoder, vindskivor och knutbrädor är detta värdefullt där det förekommer, eftersom även detta är en påtaglig beståndsdel i byns karaktär.

Värden/var varsam med:

- Den sammanhållna byggnadshöjden om högst två hela våningar.
- Att byggnaderna har en långsmal form, eller bildar långsmala enheter som tillsammans bildar kringbyggdhet.
- Att byarna är tätt bebyggda, och att husen står tätt intill varandra.

- Tegel som takmaterial, i synnerhet befintliga enkupiga och tvåkupiga tegeltak.
- Den enhetligt förekommande ofärgade eller faluröda färgen. Avstå från att rödmåla naturligt grånade timmerhus. Dessa byggnader har en egen karaktär som i sig är värdefull, och som samspelar väl med sin omgivning även utan rödfärg.
- Vitmålade detaljer så som fönster, fönsterfoder, fönsteröverstycken, knutbrädor och vindskivor där de redan förekommer. Undvik att måla andra detaljer än fönster och fönsterfoder vita på ekonomibyggnader, eftersom detta ej förekommit i någon större utsträckning historiskt.

Kringbyggdhet

I Ullvi finns ovanligt många gårdar som fortfarande är kringbyggda på alla fyra sidor. Det finns också många gårdar som är kringbyggda på två eller tre sidor. De kringbyggda gårdarna återspeglar hur bebyggelsen vanligen ordnades i det äldre bondesamhället i Dalarna. Den kringbyggda gårdsformen började förekomma mot slutet av medeltiden, och utvecklades sedan mot den fyrkantiga kringbyggda form som dominerade helt i Leksand under större delen av 1700- och 1800-talen. Traditionen med den kringbyggda gården uppstod sannolikt i syfte att skydda gårdstunet från väder och omgivning. De nästan helt kringbyggda gårdar som finns på fastigheterna Ullvi 14:29, Ullvi 6:7, Ullvi 29:11, Ullvi 12:5, Ullvi 11:2, Ullvi 26:8 och Ullvi 28:6 tillhör en idag förhållandevis ovanlig typ. Många gårdar som tidigare varit helt kringbyggda gårdar kom nämligen på grund av sociala och ekonomiska förändringar att utglesas från och med det sena 1800-talet. Så är fallet på de flesta andra gårdar i byn. Orsakerna till förändringen är flera. Det blev bland annat vanligt att funktioner som tidigare haft enskilda byggnader ersattes av större ladugårdskomplex med tegeldel. Den täta och slutna karaktären kvarlever dock i många byar, och utgör en värdefull och tydlig karaktär som är miljöskapande och trivsam. Kringbyggdhet är dessutom typiskt för Leksand och Övre Dalarna.

Värden/var varsam med:

- Byggnader som bidrar till kringbyggda gårdstun. Oavsett ålder bör sådana byggnader inte rivas eller flyttas. Byggnader som är placerade med fasader mot en bygata bör hanteras särskilt varsamt, eftersom sådana byggnader påverkar hela byns karaktär. Särskilt värdefulla är de gårdar som är kringbyggda på alla fyra sidor och som helt sluter sig mot omgivningen.
- Portlider och dörrar som leder in till gårdstunen. Många äldre dörrar till portlider har rika smidesdetaljer, en särskilt värdefull detalj.

Äldre kringbyggda gårdar sluter sig mot omgivningen i fyrkantsform och innefattar mängder av små timmerhus som användes till olika ändamål i jordbruket. På många gårdar fanns dessutom flera bostadshus. Ullvi 12:5.

Nationalromantik och turismen i Leksand

Under 1800-talet nådde industrialiseringen Dalarna. Efter hand ersattes böndernas timmerhusbyggande av nya tekniker, och den folkliga timmerhustraditionen avtog. Mot sekelskiftet år 1900 väcktes främst bland stadsbor och kulturpersonligheter ett nytt intresse för den äldre bondekulturens olika uttryck, däribland dräktskick, sånger och musik, traditioner och byggnadskultur. Många faktorer låg till betydelse för detta, däribland nationalstatens framväxt, en ökad urbanisering och världsutställningar i nationalismens förtecken. Övre Dalarna kom att föreställas som ett genuint reliktområde över det gamla Sverige, och många turister begav sig till bland annat Leksand för att uppleva den kultur som på andra platser betraktades som bortglömd eller utdömd. Med tiden kom kulturpersonligheter och förmögna stadsbor att bygga påkostade sommarnöjen och konstnärshem på natursköna platser i bland annat Noret, Bastberg, Tällberg och Plintsberg. Husen byggdes ofta i nationalromantisk – eller dalaromantisk stil. Nationalromantiken som arkitekturstil hade sin storhetsperiod i Sverige under decennierna efter sekelskiftet år 1900. I Leksand förekom emellertid detaljer och stilelement typiska för nationalromantiken ända in på 1970-talet. Nationalromantisk arkitektur kännetecknas ofta av en vurm för traditionella och hantverksmässigt framställda material. Stor inspiration hämtades från den brittiska »arts- and crafts-rörelsen«, som i motreaktion på vad som upplevdes som ett allt för icke-originellt och stilfixerat 1800-tal förespråkade en tillbakablick mot enkelt hantverk och materialens inneboende skönhet. I Leksand är det även vanligt med former tagna ur och tolkade genom det tidiga 1900-talets idealbild av det äldre bondesamhället i Dalarna. Här finns blyspröjsade fönster med fönsterluckor, kronskorstenar, timmerväggar, stavspån, branta takfall, vindflöjlar med drakornamentik och stolpverkskonstruktioner. I vissa fall var de nationalromantiska husen utformade för att nära efterlikna äldre byggnadstyper så som parstugor och enkelstugor. I Ullvi finns en mängd nationalromantiska sommarnöjen och även större konstnärshem från tidigt 1900-tal i sluttningarna runtom Vändattbergets sydsluttning. Byggnaderna är värdefulla exempel på hur nationalromantiken som arkitekturstil påverkade Leksands byar kring sekelskiftet år 1900. Särskilt välbevarade och framträdande exempel finns på fastigheterna Ullvi 29:5, Ullvi 5:20, Ullvi 5:11 och Ullvi 14:11. Även om i synnerhet de tre konstnärshemmen i norra delen av bykärnan kan uppfattas som något avvikande gentemot den enhetliga storleksskala och enkelhet som i övrigt präglar Ullvi har dessa byggnader ändå en hög kvalitet beträffande hantverk och detaljutformning, något som förstärker värdet. Ullvis byskola och bystuga från 1913 respektive 1919 är värda att nämna i sammanhanget, då båda byggnaderna har karaktärsdrag som är stiltypiska för nationalromantiken.

Värden/var varsam med:

- Byggnadernas befintliga timmerstommar, former och storlekar. Äldre byggnader som byggts om till sommarnöjen – exempelvis härbren, är särskilt värdefulla.

- Befintlig färgsättning beträffande fasader och detaljer – särskilt rödfärgade, ofärgade eller tjärade fasader, faluröda knutskallar, faluröda eller vita vindskivor och brädfodringar kring fönster.
- Befintliga tak och takformer - sadeltak, mansardtak och valmade tak med en- eller tvåkupigt lertegel.
- Olika varianter av kronskorstenar, samt enklare vitputsade höga avsmalnande skorstenar.
- Befintliga fönster med trä- eller blyspröjs. Profilerade fönsteröverstycken där de förekommer. Befintlig färgsättning av fönsterbågar och detaljer kring fönster, kromoxidgröna eller ljusst pariserblå.
- Befintliga trädörrar exempelvis med rombmönster. Allmogeinspirerade farstukvistar med profilsågade hörnstolpar. Rosmotiv och dalpi-lar på farstukvistarnas triangelfält, där de förekommer.
- Trädgårdsmiljöer med tillhörande terrasseringar, bruksmurar, järnstaket och gårdesgårdar tillhörande konstnärshemmen.

Bymagasin

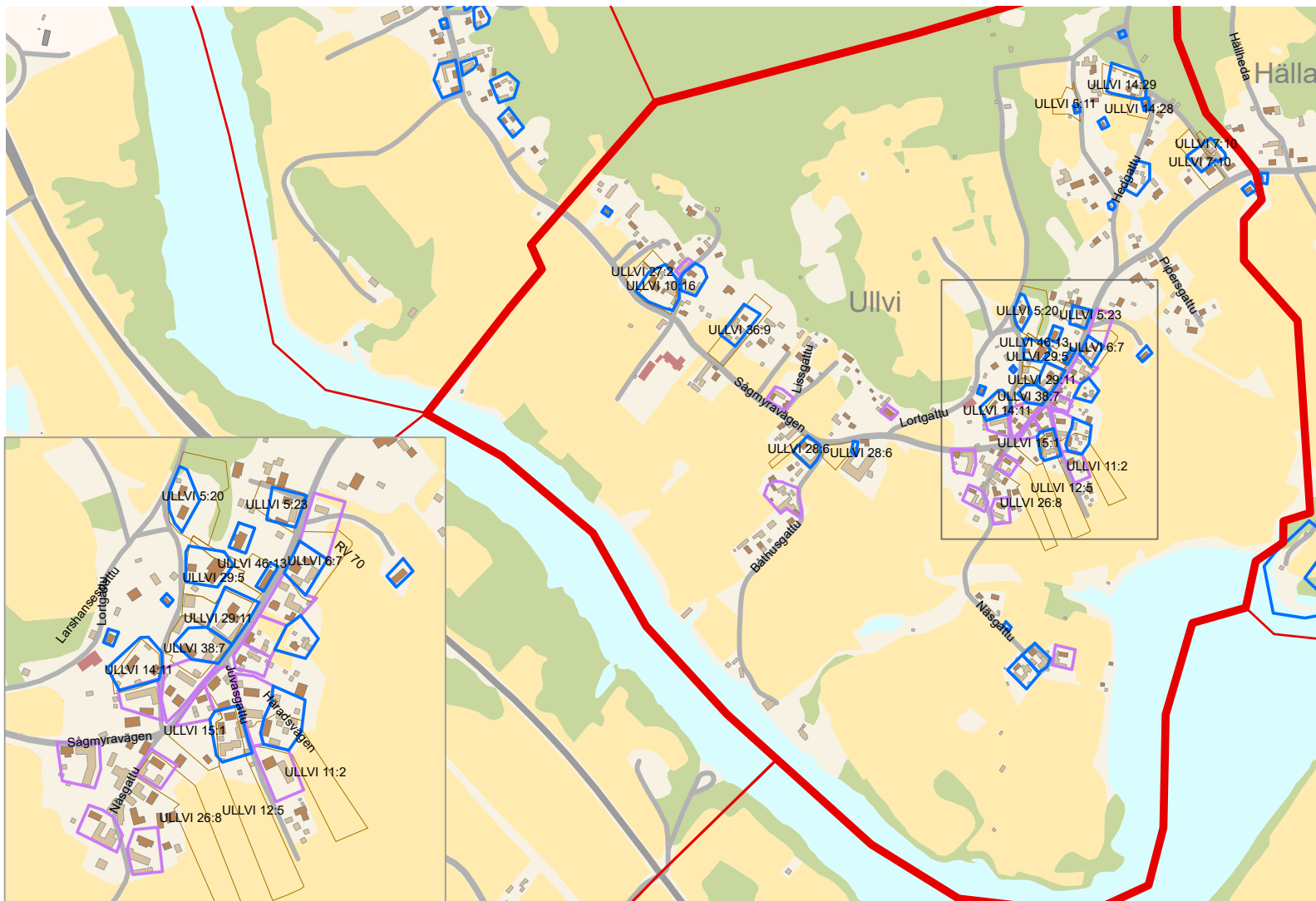
Bymagasinet i Ullvi är beläget i ett trevägskors nordöst om Heden. Byggnaden liknar ett ovanligt stor långsideshärbre och ägdes först gemensamt av byarna Ullvi, Hälla, Romma och Berg, vilka tillsammans bildade ett så kallat magasinslag 1846. Detta i samband med att byarna avskildes från det »gamla magasinlaget« i Rönnäs fjärdings. Från och med 1869 till dess att byggnaden slutade användas för spannmål 1915 ägdes magasinet av Ullvi endast. Ett bymagasin användes som beredskapsåtgärd vid missväxtår, och fungerade som en slags bank där det gick att låna utsäde eller spannmål vid hungersnöd, mot återbetalning med ränta senare. Avkastningen tillföll ofta gemensamma intressen så som fattigvård, uppförande av skolhus m.m. Byggnaden är i sin helhet värdefull eftersom den kan berätta viktiga berättelser anknutna till livet i Ullvi i äldre tider, och den historiska bygemenskapen.

Värden/var varsam med:

- Byggnaden i sin helhet – befintlig stomme, färgsättning, placering och detaljutformning.

Exempel på kringbyggd gård med intakt månghussystem som kan berätta om livet i det äldre bondesamhället, samt timmerhuskulturen i äldre tider, och därför bedöms besitta särskilt kulturvärde. Ullvi 14:29.

Värdekartan redovisar en klassificering av miljöer och bebyggelse enligt följande: *Röda områden* markerar större landskapsavsnitt och bebyggelseområden med kulturvärden eller mycket höga kulturvärden. Värdebärande egenskaper inom dessa områden kan exempelvis vara byggnaders färgsättning, skala och form, sammanhållen byggnadshöjd eller jordbrukslandskapets öppna och hävdade karaktär.

Lila områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha kulturvärden.

Blå områden markerar gårdar, byggnader, odlings- eller betesmark och bebyggelseområden som bedöms ha särskilt kulturvärde.

Vad är ett kulturmiljöprogram?

Ett kulturmiljöprogram är ett kunskapsunderlag framtaget för att tydliggöra kulturmiljöns egenskaper och karaktäristik, utan att dessa vägts mot andra intressen. När kommunen fattar beslut i detaljplaner och bygglov ska en avvägning göras mellan olika allmänna intressen, exempelvis kulturmiljöer eller naturvård, och enskilda intressen, som behovet av en större bostad eller en grannes önskan om utsikt. Det här beskrivs i Plan- och bygglagens (2010:900) andra kapitel. Genom att i förväg ta ställning till vilka områden som har särskilda värden och vad det är som gör området värdefullt förenklas kulturmiljöfrågan i den dagliga handläggningen, men beslutet om vad som är lämpligt att göra på en viss byggnad eller i ett visst område sker i det enskilda plan- eller bygglovärendet.

Ett kulturmiljöprogram kan innehålla beskrivningar av de kulturhistoriska värden som finns hos en byggnad eller en plats. Ett kulturmiljöprogram kan också beskriva miljöns historia, utveckling, nyttjande genom tiden och vilka delar och karaktärsdrag som finns kvar i området idag.

Avsikten är inte att kulturmiljöprogrammet ska vara en ”våt filt” över bebyggelsen, utan snarare att det ska vara ett verktyg för hur kommunen och fastighetsägare ska kunna använda, utveckla och tillvarata kulturmiljön för att skapa en attraktiv kommun och livsmiljö.

Kulturvärden

En kulturmiljö är sammansatt av en mängd egenskaper. En egenskap kan exempelvis vara en byggnads material, byggnadshöjd, fönstersättning, färg eller namn.

En egenskap är aldrig automatiskt värdefull. Ett värde tillskrivs alltid en miljö av olika människor i vår samtid. Personer med olika kompetenser och intressen tillskriver miljöer olika typer av värden. En byggnadsantikvarie kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom den kan utgöra ett slags fysiskt källmaterial som berättar om det förflutna. Samhället kan använda sådana miljöer för att förmedla och konkretisera berättelser om vår historia och på så vis ge människor bättre möjligheter att förstå sin samtid. En arkitekt kan bedöma att en miljö är särskilt värdefull eftersom dess olika arkitektoniska parametrar skapar en vacker och trivsamt livsmiljö. En person kan också bedöma att en plats är värdefull eftersom hen har många minnen kopplade till den.

Det är väldigt viktigt att tydliggöra varför en egenskap tillskrivits ett värde och av vem. Då blir det möjligt att senare följa upp på väderingen och förstå varför den är gjord.

Vad och hur har vi bedömt?

I detta kulturmiljöprogram bedöms kulturhistoriska och estetiska värden, samt delvis även sociala värden. Begreppen förklaras i sitt sammanhang nedan. Alla värderingar är skrivna och utförda av byggnadsantikvarier vid Dalarnas museum. Begreppet kulturvärde används för att beskriva den sammantagna bedömningen mellan dessa tre värdeaspekter.

Gavelfönster med blyspröjs sannolikt från 1700-talet. Autentiska ursprungliga eller ålderdomliga detaljer bidrar till att husen blir avläsbara mot sin tidskontext och är avgörande för byarnas kulturhistoriska värden. Ullvi 26:8.

Kulturhistoriska värden

Miljöer, platser och byggnader med kulturhistoriska värden bär på berättelser om det förflutna som av olika anledningar bedöms vara viktiga för vår samtid – eller att bevara för framtiden. I arbetet med Leksands kulturmiljöunderlag har berättelserna om det äldre bondesamhället, timmerhuskulturen, turismen i Leksand och industrisamhället bedömts som särskilt viktiga. De värderingar som finns listade i rapporterna och på hemsidan utgår ifrån bedömningar om hur olika platser, miljöer eller byggnader återspeglar olika aspekter av dessa berättelser. På platser där andra intressanta berättelser tydligt framträder har även dessa medtagits i bedömningen av byns olika värden. Det kan exempelvis beröra anknytningar till välkända historiska personer eller lokala traditioner som är särskilt viktiga för en specifik by. I Leksands-Noret återspeglas delvis andra berättelser än i byarna, varför bedömningsgrunderna där skiljer sig från byarna. Miljöer och byggnader som inte förändrats nämnvärt under de senaste 40-50 åren värderats generellt högt i detta kulturmiljöprogram. Detta beror på att ovannämnda berättelser mer tydligt kan utläsas ur de miljöer som inte nämnvärt förändrats under senare tid.

Estetiska värden

Miljöer, platser och byggnader med estetiska värden bedöms ha stora utseendemässiga och upplevelsemässiga kvaliteter idag. Det kan röra sig om byggnader som är uppförda med stor hantverksmässig skicklighet och högkvalitativa material, landskapsrum där bebyggelsen och landskapet tillsammans bildar trivsamhet eller miljöer som är synbart gamla och bär många spår av tidens tand. Bedömningen av estetiska värden har utförts av Dalarnas museums byggnadsantikvarier och har i första hand gått ut på att fånga upp och värdesätta landskapets och byarnas unika karaktär beträffande färgsättning, volymer, former och placering i landskapet. Landskapets karaktär berättar oftast en viktig berättelse och har därför kulturhistoriska likväl som estetiska värden. Den värderingstext som i rapporter och bykaraktäriseringar benämns Låg, tät, faluröd eller ofärgad bebyggelse är den enda som helt och hållet utgått ifrån en estetisk bedömning av byarna.

Sociala värden

Miljöer, platser och byggnader som väcker känslor och är betydelsefulla för grupper eller enskilda personer har sociala värden. I detta kulturmiljöprogram har sociala värden endast undersökts översiktligt genom ett inledande församråd där allmänheten fått möjligheten att lämna in förslag till miljöer att ta med i kulturmiljöprogrammet. Vi har i största möjliga mån bejakat dessa förslag i inventeringsarbetet, och tagit med miljöer som framträtt i församrådet när vi besökt aktuella byar och platser i inventeringsarbetet.

Biologiskt kulturarv

Enkelt uttryckt är biologiskt kulturarv natur som berättar om kultur. Allt från enskilda träd till hela landskap kan berätta historien om den mänskliga närvaron. Eftersom berättelserna förmedlas av något levande ligger det i sakens natur att det biologiska kulturarvet befinner sig i ständig förändring- det kan vara kortlivat men kan också fortleva i århundraden.

Biologiskt kulturarv är resultatet av människans möte med det levande i naturen. Genom att förstå detta möte kan vi förklara det vi ser i landskapet och visa vad som behövs för att ta vara på olika värden i landskapet.

Det biologiska kulturarvet kan handla om enskilda träd och buskar som formats av människan, som träd som planterats i en allé eller hamlats för att lövet ska kunna användas som foder till djuren. Det kan även vara större landskap, som fåbodvallen med hackslog, med den omgivande skogen som brukats för bete och där vallkullorna gjort ristningar i träden där de rastat. Det kan även vara det brukade landskapet runt och inne i byn, med ängs- och åkermarker.

Fastighetsbeteckningar och GDPR

I kulturmiljöprogrammet anges fastighetsbeteckningar för att visa på var det finns värden, i exempelvis en miljö eller byggnad. Fastighetsbeteckningar kan anses vara personuppgifter.

För att behandla personuppgifter i kommunens verksamhet måste data-skyddsförordningen (GDPR) följas vilket betyder att det ska finnas stöd i en av de rättsliga grunder som återfinns i GDPR. För att använda fastighetsbeteckningar i kulturmiljöprogrammet hänvisas till GDPR:s artikel 6.1.e, att behandlingen är nödvändig för att utföra en uppgift av allmänt intresse eller som ett led i kommunens myndighetsutövning. Uppgifter av allmänt intresse enligt artikel 6.1.e. ska exempelvis ha stöd i lag eller annan förordning. Obligatoriska uppgifter som ålagts kommuner att utföra, exempelvis bygglovgivning, översiktsplanering och detaljplanering enligt plan- och bygglagen, är av allmänt intresse. För att kunna ta väl avvägda beslut i bygglov och detaljplanering men även för att allmänheten ska kunna följa plan- och bygglagen även i de fall det inte krävs myndighetsutövning (exempelvis bygglov), behövs bra kunskapsunderlag kring kulturmiljöns värden och var de återfinns, geografiskt. Relevanta lagrum återfinns i plan- och bygglagen:

- 2 kap 3 § om att planläggning ska göras med hänsyn till de kulturhistoriska värdena,
- 2 kap 6 § om att planläggning, bygglovgivning och även vid åtgärder som inte kräver lov, ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till bl.a. kulturvärdena på platsen,
- 4 kap 16 § om reglering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i detaljplan,
- 8 kap 13 § om förbud mot förvanskning av en byggnad som är särskilt värdefull,
- 8 kap 14 § om att underhåll ska göras varsamt så att byggnadsverkets kulturhistoriska värde bevaras och
- 8 kap 17 § om att ändring och flyttning av byggnad ska göras varsamt så att dess kulturhistoriska värden tas tillvara.

För att enkelt och exakt ange läge är det mest lämpligt att använda fastighetsbeteckningar, som sällan ändras och när de ändras så kan deras historiska utsträckning spåras i Lantmäteriets förrättningsakt.

LEKSANDS
KOMMUN

LÄNSSTYRELSEN
DALARNAS LÄN

 Dalarnas
museum